

Yhteensointuvia ja epävireisiä kohtaamisia lastensuojelussa

Tutkimus osallisuudesta ja lastenkotien retkistä

JENNI LAHTINEN & ELINA PEKKARINEN

Lastenkotien retkillä tiivis yhdessäolo kehystää yhteisön jäsenten välisiä suhteita ja muodostaa erityisen areenan osallisuutta tukevalle vuorovaikutukselle. Arjesta poikkeavat olosuhteet saattavat kuitenkin myös estää osallisuutta tukevia kohtaamisia. Artikkelissa tarkastellaan lastenkotien aikuisten, nuorten sekä vertaisten välistä vuorovaikutusta yhteensointuvuuden ja epävireisyyden jatkumolla.

.....
English summary at the end of the article

Johdanto

Lastenkodeissa asuu lapsia ja nuoria, jotka ovat lastensuojelun viranomaisten päätöksellä sijoitettu asumaan kotinsa ulkopuolelle joko perhehoitoon tai lastensuojelulaitokseen. Osa lapsista on otettu huostaan. Huostaanotto on lastensuojelun viimesijainen keino, johon ryhdytään muiden tukitoimien ollessa riittämättömiä lapsen turvallisen kasvuympäristön turvaamiseksi.¹ Huostaanotossa vastuu lapsen arkisesta hoidosta ja kasvatuksesta siirtyy huoltajilta julkiselle vallalle. Huolimatta vuonna 2012 voimaan tulleesta perhehoitoa ensisijaisena vaihtoehtona pitävästä lakimuutoksesta, on laitoksissa edelleen sijoitettuna merkittävä määrä lapsia ja nuoria. Vuonna 2018 kodin ulkopuolelle oli sijoitettuna 18 544 lasta ja nuorta, joista 38,7 prosenttia oli sijoitettu laitokseen. Kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista 10 861 oli otettu huostaan, ja heistä 27,7 prosenttia asui laitoksessa. Yhteensä lastensuojelulaitoksissa asui siis 6 224 lasta vuonna 2018. (Sotkanet lastensuojelu 2019.)

Lastenkotien arkea säätelevät institutionaaliset rakenteet ja mekanismit, kuten erilaiset lait, työntekijöiden koulutus ja laitoksen toimintakulttuuri. Nämä vaikuttavat lastenkotien toimijoiden välisiin valtasuhteisiin sekä niihin liittyviin oikeuksiin ja velvoitteisiin. Lastenkodin yhteisön lähtien retkelle on uudessa ympäristössä institutionaalisuuden kehystämiä rakenteita mahdollista purkaa ja määritellä uudelleen. Tässä artikkelissa tarkastelemme vuorovaikutustilanteita ja niiden kautta rakentuvaa osallisuutta keskittyen nuorten² osallisuuteen. Lasten ja nuorten osallisuudeksi nimitetään usein kuulluksi tuleminen, osallistuminen ja vaikuttaminen, jotka ovat sekä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen että perustuslain velvoittamia ja lastensuojelun toimenpiteitä läpileikkaavia periaatteita (SopS 59 ja 60/1991; PeL 731/1999; Lsl 471/2007). Artikkelissa paikannamme osalli-

2 Käytämme tutkimukseen osallistuneista lapsista ja nuorista yhteisnimitystä nuoret. Nuori-sanana käyttö on osittain intuitiivista, osittain sanan käyttö nousi kentän konkreettisista tutkimustilanteista. Nuoret sanana tai nuoruus ilmiönä eivät paikannu yleisesti lastensuojelun tutkimuksessa (Heikkinen 2007; kuitenkin Kivistö 2006; Pekkarinen 2017), mutta toisaalta monestikaan tutkimuksen näkökulmista käsin katsottuna lapsia ja nuoria ei ole perusteltua erotella toisistaan iän perusteella (Satka ym. 2011, 18).

1 Lastensuojelulaki 2007/417, 40 §: <https://www.finlex.fi/fil/lakilajantasa/2007/20070417#L9P40>.

suuden Martha Nussbaumiin (2011) nojaten toimintamahdollisuutena, joka muodostuu sosiaalisista liittymismahdollisuuksista, yhteisössä arvostetuksi tulemisen kokemuksista sekä omaan elinympäristöön vaikuttamismahdollisuuksista. Osallisuus on lastensuojelun kontekstissa erityisen merkityksellinen elementti, sillä sen avulla kuulumattomuuden, ohipuhumisen ja mielipiteen sivuuttamisen tunteita on mahdollista korjata (Pekkarinen 2017). Artikkelin pohjautuu tutkimushankkeeseen, jonka aikana Jenni Lahtinen osallistui kahden lastenkodin syysretkille ja havainnoi aikuisten ja nuorten sekä vertaisten välistä vuorovaikutusta ja kohtaamisia (Moisio 2018).

Lapsuudentutkimuksessa ja nuorisotutkimuksessa osallisuus on ollut yleinen tutkimuskohde viime vuosina (esim. Stenvall 2018; Nuorisotutkimus 1/2012). Lastensuojelun tutkimuksissa osallisuutta on tarkasteltu pitkälti lasten ja nuorten vaikutusmahdollisuuksien sekä vallankäytön jakautumisen näkökulmista esimerkiksi sosiaalityön asiakastapaamisissa (Cossar ym. 2014; Hotari ym. 2013), hoidon suunnittelussa (Križ & Roundtree-Swain 2017), hallintotuomioistuinten käytännöissä (Toivonen 2017) sekä erilaisissa lastensuojelun toiminnaissa (Pölkki ym. 2012). Petra Kouvoisen (2011) tutkimus lasten *osallistumisesta* ammatillisten perhekotien sääntelykäytäntönä osoittaa, miten osallisuus voi tyhjentyä vain ylhäältäpäin vaadituksi työmenetelmäksi, joka saattaa näyttäytyä lasten näkökulmasta huvittavana tai jopa yhdentekevä, jos aikuiset eivät ole sitoutuneet osallisuuden mahdollistamiseen (Kouvoisen 2011; 2013.) Yhteistä näille tutkimuksille on tarkastelun fokuusoittaminen rajattuihin toimenpiteisiin ja prosesseihin, joita määrittää lastensuojelun institutionaalisuus. Valitsimme tutkimuskäsitteeksemme osallisuuden, koska haluamme laajentaa lastensuojelussa osallisuudesta käytyä keskustelua koskemaan vahvemmin osallistumisen ja vaikuttamisen lisäksi myös vuorovaikutuksessa rakentuvia kokemuksia yhteenkuuluvuuden ja arvostuksen tunteista. Vaikka osallisuuden tunnustetaan rakentuvan puheessa, eleissä ja teoissa (Isola ym. 2017; Hotari ym. 2013), vuorovaikutuksen laadun ja osallisuuden suhdetta ei ole juurikaan tutkittu.

Artikkeli vastaa seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- Millaista retkien aikainen vuorovaikutus on?
- Miten ja millaisista elementeistä osallisuutta tukeva vuorovaikutus estyy tai rakentuu?

Osallisuus toimintamahdollisuutena lastensuojelun sijaishuollossa

Seuraavassa jäsenämme lastensuojelussa rakentuvaa osallisuutta Amartya Senin (1993) sekä Martha Nussbaumin (2011) toimintamahdollisuus-viitekehyksen (*capability-approach*) kautta. Viitekehyksessä hyvinvoinnin nähdään koostuvan yksilön arvostamista tekemisistä ja olemisista (*doings* ja *beings*), joita Sen ja Nussbaum kuvaavat käsitteellä toiminnot (*functionings*). Toimintamahdollisuus (*capability*) -käsite kuvaa yksilöiden tosiasiallisia mahdollisuuksia tavoitella ja saavuttaa näitä toimintoja. Nussbaumin (2011) ajattelussa on olemassa kymmenen ihmiselämän kannalta välttämätöntä ”toimintamahdollisuutta”: 1) elämä, 2) ruumiillinen terveys ja 3) koskemattomuus, 4) aistit, mielikuvitus ja ajattelu, 5) emotionit, 6) käytännöllinen päättely, 7) yhteenkuuluvuus, 8) muista lajeista huolehtiminen, 9) leikki sekä 10) oman elinympäristön kontrolli. Nussbaumin listaa soveltaen käsitämme, että osallisuus toimintamahdollisuutena tarkoittaa vapautta ja mahdollisuuksia kokea olevansa osa yhteisöä (7), tuntea itsensä päteväksi ja arvostetuksi yhteisön sisällä (5) sekä osallistua ja vaikuttaa omiin ja yhteisön asioihin (10).

Olemiset ja tekemiset eli toiminnot ovat toimintamahdollisuuksien realisoitumia (Sen 1993; Nussbaum 2011). Kun lastensuojelun toimenpiteiden kohteena olevan nuoren omien näkemysten esiintuonti viranomaiskohtaamisessa on toteutunut toiminto (*functioning*), mahdollisuus tuoda esiin näkemyksensä on vastaavasti toimintamahdollisuus (*capability*). Näemme, että kokonaisvaltainen osallisuus luo mahdollisuuksia yllä kuvatuista kaltaisten olemisten ja tekemisten toteuttamiselle, kun taas osattomuuden kokemus estää niiden toteuttamisia. Toimintamahdollisuusteoriaa on hyödynnetty yhteiskuntapoliittisissa tutkimuksissa viime aikoina muun muassa työ- ja kuntouttamispalveluiden osalta (esim. Mäntyneva & Hiilamo 2018), mutta lastensuojelututkimuksen kentällä teorian hyödyntäminen on ollut suhteellisen vähäistä. Ongelmaksi on koettu teorian soveltaminen, sillä empiiriseen operationalisointiin se antaa vain vähän eväitä: miten tunnistaa osallisuuden kannalta merkitykselliset tekemiset ja olemiset kussakin kontekstissa (Babic ym. 2010)? Emme tässä identifioi kullekin yksilölle kussakin tilanteessa merkityksellisiä tekemisiä ja toimintoja, vaan keskitymme analysoimaan retkien yhteydessä

muodostuneita vuorovaikutustilanteita sekä osallistujien haastatteluissa eri tilanteille antamia merkityksiä osallisuuden rakentumisen näkökulmista.

Kuvaamme seuraavaksi Thomas J. Scheffin teoriaan nojaten näkemyksemme siitä, miksi vuorovaikutustilanteiden tarkastelu on hedelmällinen lähtökohta osallisuuden tutkimisessa.

Osallisuuden rakentuminen vuorovaikutustilanteissa

Vuorovaikutustilanteiden havainnoinnin teoreettisena tarkastelukehiksenä sovellamme Thomas J. Scheffin teoriaa sosiaalisista suhteista ja integraatiosta (Scheff 1994; 1997; 2007). Scheff viittaa Karl Marxiin todeten, että ihmisen tärkein tarve on yhteys toisiin ihmisiin. Tästä yhteydestä muodostuu solidaarisuus (*solidarity*), ja sen puutteesta vieraantuminen (*alienation*), joita molempia ihmisyyhteisöt käyttävät keskinäisen koheesion hallintaan. Emile Durkheim sovelsi teoriaa empiirisesti itsemurhien tarkasteluun ja tuli samalla luonneeksi modernin sosiologian tieteenalan. Durkheimin mikro- ja makrotasoa yhdistelevä jäsentely oli kuitenkin hapuilevaa, ja sosiaalitieteilijät ovat hänen ajoistaan alkaen pyrkineet jalostamaan kulttuurin, yhteisöjen ja yksilöiden välisten suhteiden jäsentelystä toimivaa teoriaa sosiaalisen integraation tarkastelemiseksi. (Scheff 2007.)

Scheffin ratkaisu sosiaalisen integraation teoriaan on analysoida mikrotasolla ihmisten välisten suhteiden laatua heidän välisessään vuorovaikutuksessa. Kriittikkinä Georg Herbert Meadille Scheff toteaa, etteivät ihmiset välttämättä täysin sisäistä omaa rooliaan yhteisössä, mikä voi synnyttää voimakkaita vieraantumisen kokemuksia (Scheff 2007, 582). Tämä huomio on erityisen merkityksellinen tutkittaessa lapsia ja nuoria, joiden ymmärrys yhteisön valtasuhteista on vasta muodostumassa. Erityisen haparoiva käsitys omasta ja muiden asemista voi olla lapsella, jolla on erilaisia kognitiivisia ja sosioemotionaalisia erityistarpeita ja joka on joutunut vieraaseen ympäristöön. Lastensuojelulaitoksiin sijoitetut lapset ovat usein juuri tällaisessa asemassa. Lisäksi heillä on usein taustallaan laiminlyönnin ja kaltoinkohdeltelun kokemuksia.

Koska arvioimme Scheffin teoreettisen lähestymistavan soveltuvan erinomaisesti lastenkotien retkillä muodostuvien vuorovaikutustilanteiden tarkasteluun, hyödynsimme erityisesti tapaa, jol-

la Harry Lunabba soveltaa Scheffin (1997) teoriaa oppilaiden ja opettajien välisten suhteiden tarkasteluun. Jako on karkea ja Lunabba käyttääkin muita teoreetikkoja, muun muassa Derek Layderia, saadakseen tulkinnoilleen syvyyttä. Tutkimuksemme tarpeisiin Scheffin (1997) jako on kuitenkin riittävä. Sen mukaan ihmisten väliset suhteet voivat olla turvallisia, jolloin osapuolet ymmärtävät toistensa ajatuksia, näkemyksiä ja tunteita, tai jännitteisiä, jolloin osapuolet eivät pysty tulkitsemaan toisiaan. Olemme käyttäneet – Lunabbaa mukaillen – näistä *yhteensointuvan* ja *epäviereisen suhteen* käsitteitä. Lunabba hahmottaa yhteensointuvan vuorovaikutussuhteen olevan sellainen, jossa tavoitteena on eläytyä toisen kokemusmaailmaan. Osapuolien ei tarvitse olla samaa mieltä asioista tai edes jakaa yhteisiä arvoja, mutta yhteensointuvassa suhteessa tavoitellaan toisen kokemusmaailman ymmärtämistä. (Mt., 121.) Lunabban analyysissa epäviereinen vuorovaikutussuhde on liian löysä tai kireä. Liian kireät suhteet ilmenevät konfliktiterkkinä (mt., 142). Nussbaumin listaamiin yhteenkuuluvuuden ja arvostuksen tunteisiin sekä vaikutusmahdollisuuksiin liittyviin toimintamahdollisuuksiin viitaten esitämme, että vuorovaikutustilanteiden laadusta riippuen on näiden osallisuudeksi nimeämiemme toimintamahdollisuuksien mahdollista syntyä tai eistyä yksilöiden välisessä vuorovaikutuksessa.

Menetelmät ja aineisto

Tutkimuksen aineisto on kerätty syksyllä 2017, kun Lahtinen osallistui kahden lastenkodin kolmen vuorokauden pituisille retkille. Intensiivisen kenttäjakson aikana tutkija havainnoi retkien vuorovaikutustilanteita ja tapahtumia. Ensimmäinen kahdesta retkestä suuntautui länsirannikon saariston mökkimaisemiin ja toinen eteläsuomalaisen kunnan leirikeskukseen. Mukana retkillä oli kuudesta seitsemään nuorta, muutama ohjaaja sekä tutkija. Retkillä tutkija osallistui täysipainoisesti toimintaan, oleskeluun, ruokailuihin, askareisiin ja selvittelyihin sekä nukkui samoissa huoneissa ohjaajien ja nuorten kanssa. Retkien jälkeen tutkija haastatteli nuoria (n = 7) ja ohjaajia (n = 3). Osallistuvan havainnoinnin ja haastatteluiden avulla kuvaamme retkien vuorovaikutustilanteita ja tarkastelemme niiden merkitystä suhteessa osallisuuden rakentumiseen.

Aineisto analysoitiin teemoittelemalla sekä et-

simällä yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia. Teemoitteluun vaikuttivat teoreettiset lähtökohdat ja tutkimuskysymykset, mutta myös muille, aineistossa tärkeältä näyttävälle ja usein toistuville teemoille annettiin tilaa. Erityisesti analysoitiin vuorovaikutuksen laatua edellä kerrottujen Scheffin ja Lunaban käsitteitä soveltaen. Vuorovaikutuksen laatu retkien eri tilanteissa ei ollut selvärajaista tai suoraviivaista, vaan sen jäsentäminen on vaatinut moninaisten sosiaalisten sattumusten yksinkertaistamista, rajanvetoja sekä valintoja. Jäsentelyn kautta pystymme kuitenkin tuomaan esiin niitä vuorovaikutuksen mekanismeja yhteensointuvuuden ja epäviereisyyden jatkumolla, jotka osallisuuden rakentumista kehystävät.

Yhteensointuvuuden sävelet

[Ohjaaja] yrittää ymmärtää mun näkökulman ja mä yrittän ymmärtää sen näkökulmaa, sen takii me niinku silleen tiedetään, miten nää asiat hoituu. Sen takii mejän asiat hoituu tosi hyvin.

(Nuoren haastattelu)

Edellisessä sitaatissa nuori kiteyttää yhteensointuvan suhteen ytimen. Arjesta poikkeavaa tekemistä mahdollistava tila ja katkeamaton yhteinen aika ovat lastenkotien retkien ydintä ja mahdollistavat luottamuksellisia ja avoimia kohtaamisia, joita jäsenämme yhteensointuvuuden käsitteen kautta. Yhteiset ohjelmat, ruuan valmistushetket sekä ruokailut, nukkuminen samoissa huoneissa sekä saunominen ja uiminen yhdessä loivat kehykset näille vuorovaikutustilanteille, joissa yhteensointuvat suhteet rakentuivat.

Lastenkodeissa asuvat nuoret viettävät yhteistä aikaa pääsääntöisesti vain lastenkodin arjessa. He eivät välttämättä koe olevansa ystäviä keskenään, mutta heitä yhdistää lastenkodissa asumisen lisäksi huostaanotetun nuoren sosiaalinen asema. Yhteisen ajan ja aseman kautta nuoret voivat rakentaa identiteettiään ja yhteenkuuluvuuden tunnetta (Emond 2003). Lastenkodin yhteisön sisällä nuoret muodostivat keskinäisiä pienempiä klikkejä ja kaveruuteen perustuvia ryhmiä, jotka tulivat näkyväksi retkien konkreettisissa tilanteissa. He kertoivat kokevansa yhteisyyden tunnetta muihin nuoriin iän ja kouluasteen kautta, mutta toisaalta näiden avulla myös erottauduttiin muista.

Andrea ja Niko toivovat, että voivat istua menomatkan samassa autossa, ohjaajat antavat tähän luvan. Heille annetaan myös lupa nukkua samassa huoneessa palkintona viime retkestä, joka on sujunut poikien osalta il-

man suurempia sääntörikkomuksia. Eetu ja Aatos haluavat myös istua ja nukkua yhdessä, ja myös he saavat tähän luvan. Perillä mökillä vanhempien poikien huoneesta kuuluu yhteisten ohjelmien välissä hiphop musiikin rytmit ja naureskelua, kun taas nuoremmat viettävät aikaa pelaten yhdessä pelikonsolilla tai älypuhelimilla.

(Ote tutkimuspäiväkirjasta)

Vertaisyhteisöön kiinnittyminen ja itsensä arvostetuksi kokeminen tulevat mahdolliseksi yhteensointuvien kohtaamisten kautta. Lastenkotien arjessa nuoret eivät juurikaan viettäneet toistensa kanssa aikaa pakollisia yhteisiä toimia, kuten ruokailuja, lukuun ottamatta. Retkillä järjestetyt ohjatut ohjelmat, kuten korkeassa heinäladossa ylhäällä parrujen päällä käveleminen ja köysien varassa toiselta parrulta toiselle heilahtaminen, saivat nuoret kannustamaan toisiaan uskaltamaan ja ylittämään itsensä. Yhteisten ohjelmien jälkeen nuorten kesken vallitsi usein raukea ja tyytyväinen tunnelma, joka näkyi yhteensointuvana vuorovaikutuksena.

Eräs tällainen hyvin pieni, mutta poikkeuksellisen yhteensointuva kohtaaminen tapahtui kahden nuoren välisessä sananvaihdoissa värikuulasodan jälkeen. Olimme kokoontuneena yhteiseen oleskelutilaan television ollessa auki. Eräs nuorista sanoi toiselle tämän pään olevan ruudun tiellä, johon toinen vastasi ”sori” ja siirtyi hieman sivummalle istumaan. Hän sai vielä vastaukseksi kohteliaan toteamuksen siitä, että tiellä olo on annettu anteeksi, ja televisioon keskittyminen jatkui. Television katseleminen on toki tyypillistä myös lastenkotien arjessa, mutta poikkeuksellista tässä tilanteessa oli vuorovaikutuksen kohteliaisuus ja selvä tilanteen näkeminen myös toisen kannalta, sillä tiellä istumisesta ja huomauttelusta olisi voinut hyvinkin kehkeytyä syytelyn sävyttämä kiivas sananvaihto.

Lastensuojelussa nuorten ja aikuisten välinen vuorovaikutus eroaa vertaisten välisestä vuorovaikutuksesta, sillä edellistä kehystää suhteiden institutionaalisuus, mikä asemoi nuoret ja aikuiset suhteessa toisiinsa. Käytännössä kyse on usein tekemisen ja toimimisen neuvottelutilanteista, joita määrittävät institutionaaliset valta-asetelmat. Retkillä syntyikin monenlaisia aikuisten ja nuorten välisiä neuvotteluja siitä, mitä tehdään, milloin ja kenen kanssa. Automatkojen istumapaikat, nukkumajärjestelyt ja askareiden suorittamiset ovat esimerkkejä käytyjen neuvottelujen aiheista, ja näissä neuvotteluissa vuorovaikutuksen oli mahdollista rakentua yhteensointuvaksi, kuten usein tapahtuikin. Eräs neuvottelutilanne kehkeytyi toi-

sen retken menomatkalla, kun pysähdyimme syömään lounasta huoltoasemalle.

Menomatkan ensimmäinen pysähdys huoltoasemalla. Nuoret pyytävät lupaa mennä kauppaan katsomaan tavaroita, saavat ohjaajilta luvan. Hetken päästä Aatos tulee kysymään, saako ostaa viikkorahoillaan tehtäväkirjan, vaikka oli aiemmin sanonut, että haluaa säästää rahat myöhempään vaiheeseen retkelle. Aatos ja ohjaajat neuvottelevat rahan käytöstä, viikkorahoilla saa periaatteessa ostaa mitä vain, mutta ohjaajat yrittävät muistuttaa, että olisi mukava säästää rahaa kohteeseen, josta Aatos on intoillut jo lastenkodilla. Neuvottelun tuloksena Aatos päättää olla ostamatta tehtäväkirjaa.

(Ote tutkimuspäiväkirjasta)

Viikkorahan käyttö on periaatteessa nuorten oman harkinnan varassa, ja he saavat käyttää rahan henkilökohtaisiin mieltymyksiinsä. Kuitenkin ohjaajilla on usein näkemys ”oikeanlaisista” päätöksistä ja toimintatavoista. Tilanne oli sikäli vastavuoroinen ja dialoginen, että nuorelta ei suoraan kielletty tehtäväkirjan ostamista, vaan yhteiseen ratkaisuun pyrittiin neuvottelun kautta. Yhteensointuvuudessa oli myös pitkälti kyse instituution sääntöihin ja odotuksiin asettumisesta. Kun Aatos tulee kysymään lupaa tehtäväkirjan ostamiseen, saa se myös ohjaajat neuvottelemaan yhteisymmärrykseen pääsemiseksi.

Yhteensointuvuutta oli myös vuorovaikutustilanteissa, jotka rakentuivat kiusoittelun ja sanailun ympärille (Hedin ym. 2012). Tällaiset vuorovaikutustilanteet ovat tavanomaisia lastenkodeissa, ja niiden avulla luodaan ja opetetaan sosiaalisia normeja. Yhteisellä kiusoittelevalla kielellä luodaan yhteenkuuluvuutta ja piirretään oman ryhmän ulkorajoja. Kiusoittelevaan puhetapaan liittyi ohjaajien nuorille antamat lempinimet, joiden käyttäminen sai nuoret selvästi hyvillensä. Ohjaajat myös kiusoittelivat nuoria matkimalla heidän maneerejaan ja testasivat ajoittain, kuinka pitkälle voisivat mennä kiusoittelussa. Kiusoittelu ei ole yksinomaan retkien ominaislaatuun kuuluva elementti, mutta retkillä tilanteita kehysti kiireettömän yhteisen ajan ja tilan tuoma jatkuvuus ja rentous. Verbaalinen kiusoittelu kertoo kiintymyksestä, mutta sen kautta ohjaajat pyrkivät myös kehittämään nuorten valmiuksia ottaa vastaan ulkomaailman haasteet. Huumori ja kiusoittelu voivat toimia myös toisin, sillä leikittelemällä nuorten yksilöllisyydellä ohjaaja voi myös häpäistä tai nolata nuoren (Pösö 2004, 94–101). Suurimmaksi osaksi nuorten ja ohjaajien keskinäinen vitsailu, ts. *läpänheitto*, oli yksilöiden rajoja kunnioittavaa ja hyväntahtoista.

Retkillä aikuiset ovat irti hallintotyöstä, joka lastenkodin arjessa vie paljon aikaa. Nuoret totesivatkin, että aikuisilla oli heille enemmän aikaa, kun aikuiset eivät tehneet niin paljon töitä. Retkillä ohjaajien auktoriteettiasema ja nuorten status lastensuojelunurina saattoivat hetkellisesti väistyä ja nuoret ja aikuiset kohdata toisensa tasavertaisemista lähtökohdista käsin. Tällöin vuorovaikutusta kehysti yhdenvertaisuus ja avoimuus ilman selviä hierarkkisia valtapositioita. Alla olevassa lainauksessa kuvastuu nuoren näkökulmasta lastenkodin arjen valtasuhteiden näkyminen ja toisaalta ympäristön vaihtuessa valtasuhteiden tasoittuminen.

[Retkellä] molemmat on alkupisteissä, mut sitten niinku arjessa se on vähän niinku se ohjaaja on edellä, vähän niinku ylempänä ku sinä. Mut sitten reissussa on silleen molemmat on yhtä alkupisteessä.

(Nuoren haastattelu)

Retkillä ohjaajien oli mahdollista ottaa aktiivinen asema valtasuhteiden tasaamisessa osoittamalla luottavansa nuoreen ja tämän arvostelukykyyn. Ruuanlaittotilanteessa ohjaaja saattoi antaa nuorelle vapaat kädet toteamalla, että ”sulla on nyt visio tästä”. Tulkintamme mukaan vapaiden käsien antaminen kytkeytyi retkien kiireettömyyteen ja laitosympäristöstä irrottautumiseen, vaikka toki vastaavia ruuanlaittotilanteita voi olla myös lastenkotien arjessa. Asemien tasautuminen näkyi myös vastavuoroisissa kohtaamisissa, joissa jaettiin kokemuksia puolin ja toisin. Yhtenä retki-ilta, ruuan jälkeen ruokapöydän ääreen jäi istumaan muutama vanhimmista nuorista sekä retken aikuiset. Pöydän ääressä käytiin avoin ja luottamusta osoittava keskustelu, jossa peilattiin ohjaajien nuoruuden kokemuksia nuorten tämänhetkisiin kokemuksiin. Yksi nuorista totesi haastattelussa pitävänsä siitä, että retkellä ohjaajat jakavat kokemuksiaan omasta elämästään ja näin ollen tulivat tutummiksi nuorille. Eräs ohjaajista puolestaan muisteli kyseistä keskustelua hetkenä, jolloin hän oli käsittänyt, kuinka suuri merkitys heillä nuorilla ja aikuisilla on toisillensa, ja miten kohtaamiset muistaa vuosien päästäkin ja jaetut hetket nivoutuvat osaksi nuorten elämäntarinaa.

[J]aetaan paljon enemmän samaa tommosella leirillä, kun mitä täällä arjessa... mä koen et [nuoret] tulee niinku lähemmäksi ja me ollaan vähemmän työntekijöitä ja ne on vähemmän nuoria, et me ollaan niinku ryhmä, joka on tuolla retkellä, siinä ehkä jää tittelit niinku erilaille pois, myös nuortenkin kohalla, et ne vois olla niinku mikä tahansa leiriporukka, eikä se liity mitenkään lastensuojeluun.

(Ohjaajan haastattelu)

Yhteensointuvien vuorovaikutustilanteiden merkitys osallisuuden kannalta on keskeinen. Luottamuksellinen, vastavuoroinen dialogi, jossa myös aikuiset heittäytyvät keskusteluun ja päästävät nuoret lähelle omia kokemuksiaan ja mielenmaisemiaan, synnyttävät luottamusta, arvostusta ja yhteenkuuluvuuden tunnetta, joiden kautta osallisuus rakentuu.

Epäviereisiä kohtaamisia

Arjen rutiinien ja rakenteiden rikkoutuminen on yksi retkien parhaista puolista, sillä se luo erityisen areenan osallisuutta tukevalle vuorovaikutukselle. Samaan aikaan se voi kuitenkin aikaansaada negatiivisia kohtaamisia ja emootioita. Kun osapuolet ovat väsyneitä ja epävarmoja seuraavista tapahtumista, voi kommunikoinnista tulla kärkeästä ja sanellevaa. Tällöin vuorovaikutuksesta unohtuu toisen kokemusmaailman ymmärrykseen pyrkiminen. Epäviereisyys vuorovaikutustilanteissa ja -suhteissa ilmeni jännitteisenä, tiuskivana tai syyttävänä vuorovaikutuksena sekä konfliktiherkkyytenä.

Retkelle lähdettäessä jokainen osallistuja kantaa mukanaan lähimenneisyyden tapahtumia ja tunteita. Vuorovaikutus on intensiivistä ja jatkuvaa, jonka myötä menneiden tapahtumien tunteet saattavat kulminoitua. Ennen retkelle lähtöä muutamalla nuorella oli ollut erimielisyyksiä ja sanaharkkaa koulussa, ja tämä suhteen jännitteisyys purkautui retkellä useaan otteeseen nuorten välisessä kanssakäymisessä.

Aatos ja Eetu ovat ottaneet viiliä aamupalaksi, kun tulen alas. Hetken päästä tulee levänneen näköinen ohjaaja, joka meni eilen illalla aiemmin nukkumaan. Myös toinen ohjaaja ja Daniel tulevat aamupalalle. Eilen illalla on selvitetty Danielin ja Nikon välisiä erimielisyyksiä pitkälle iltaan ja ohjaajat kertovat, että tilanne saatiin selvitettyä ja kaikille jäi hyvä olo tilanteesta. He kuvailevat illan tunnelmaa lämpimäksi. Kuitenkin tullessaan alakertaan Daniel on tuotunut uudestaan eilisestä asiasta.

(Ote tutkimuspäiväkirjasta)

Nuorten vertaisryhmässä tapahtuva kiusaaminen on monimutkaista ja vaikeasti tulkittavaa. Aikuisten voi olla hankala erottaa nuorten kanssakäymisessä sosiaalisten taitojen opettelemista kiusaamisesta eikä konfliktitapaauksissa roolit jakaa nu monestikaan selkeästi *kiusaajiin* ja *kiusattaviin* (Hästbacka 2018). Kiusaaminen on vahvasti kokemuksellista, ja ohjaajat joutuvatkin tasapainottelemaan osapuolten kokemusten välissä – toisen

nuoren kokemus vääryydestä itseään kohtaan on aito, mutta kuinka kauan ja kuinka monta kertaa kiusaamiseen ja loukkaantumisen aiheuttaneisiin tekoihin palataan. Missä vaiheessa tapahtumien uudelleen esiin ottamisesta tulee kohtuutonta toisen osapuolen kannalta?

Nuoret kiusasivat ja härnäisivät toisiaan niin sanallisesti kuin fyysisestikin, ja monesti kiusaamistilanteet tapahtuivat samojen nuorten välillä. Retkillä nuorten väliset erimielisyydet alkoivat usein sanaharkasta, joka saattoi eskaloitua riitaisaksi huudoksi nopeasti.

Olemme pukemassa eteisessä lähteäksemme ulos, kun Aino ja Amir suuttuvat ja alkavat huutaa toisilleen. Ohjaaja ottaa Amiria käsivarresta kiinni ja taluttaa vessaan. Amir huutaa Ainolle vitun huoraa, Aino vastaa tappouhkauksilla. Tilanteen näennäisesti yhtäkkinen eskaloituminen kuumottaa korviani, kiitän onneani, että olin jo ehtinyt pukea kapeassa eteisessä ulkovaatteet päälleni. Avaan ulko-oven, astun pihalle ja suljen huudon taakseeni.

(Ote tutkimuspäiväkirjasta)

Riitaisat ja konfliktoituneet vertaissuhteet laitoksissa ovat jääneet tutkimuksissa vähäiselle huomiolle siinä missä kouluinstituutioissa tapahtuvaa kiusaamista tutkitaan säännöllisesti ja monien toimijoiden ja hankkeiden näkökulmista. On selvää, että kiusaaminen ja riidat ovat osa myös laitospäivää (Emond 2003, 323–324; Sekol & Farrington 2015), ja Ruth Emond (2003) korostaakin lastenkotietnografiansa pohjalta, että vaikka sijaishuollon hoidon yksilöllistyminen on välttämätöntä, ei vertaissuhteiden ja ryhmän merkitystä hoidon ja kasvatuksen toteutuksessa tule sivuuttaa. Lastensuojelun historiassa tapahtuneita epäkohtia kartoittaneessa tutkimuksessa vertaisten tekemä väkivalta nousi kipeänä muistona useissa haastattelussa (Hytönen ym. 2016).

Vertaissuhteiden rinnalla myös ohjaajien ja nuorten välinen läpänheitto ja kiusoittelu näyttäytyivät paikoitellen ohjaajien kärsivällisyyden koetelemisena. Nuoret saattoivat lallättää ohjaajille tai keksiä heistä karnevalisoituja tarinoita, joissa ohjaajat olivat 'pahiksia', esimerkiksi hirviöitä. Maritta Törrönen (1999, 113) kirjoittaa lasten liittoutumisesta ohjaajia vastaan, jossa verbaalisen luovuuden kautta lapset vahvistavat keskinäistä suhdettaan. Sanailusta tulee yhteinen leikki, jonka tarkoitus on koetella toiminnan rajoja ja ohjaajien sietokykyä (mt.). Toistuvasti retkien aikana nuoret liittoutuivat keskenään ja alkoivat sanailla ohjaajista antaen toinen toistensa jutuille lisää pontta. Tulkintojemme mukaan tylsyys ja tehtäväorientoi-

tuneisuuden puute, jotka tulivat retkillä rutiinien rikkoutumisen myötä näkyviksi, johtivat ajoittain liian pitkälle menevään sanailuun ja tilanteisiin. Eskaloituessaan tilanteet ilmenivät konfliktisena, epäviereisenä vuorovaikutuksena nuorten ja aikuisten välillä. Toisinaan rauhalliset ja seesteiset tilanteet muuttuivat hetkessä epäviereisiksi puuttumistilanteiksi, kun ohjaajat reagoivat nopeasti ja voimakkaasti nuorten käytökseen. Ohjaajien reagointi saattoi tapahtua ottamalla sanallisesti epäasiallisesti käyttäytyvän nuoren käsivarresta kiinni ja taluttamalla rivakasti syrjään. Ajatus toimintatavan taustalla oli, että tilanteet katkaistaisiin heti poistamalla häiritsevästi käyttäytyvä nuori muiden joukosta, jolloin muut nuoret eivät lähtisi häiritsemiseen mukaan.

Pojat lällättävät sohvalta kahdelle ohjaajalle, joista toinen nousee rivakasti ylös ja lähestyy poikia uhkaavasti hokien ”no ni nyt loppu, nyt loppu”. Hänen reagointinsa provosoi poikien käytöstä, jotka riehaantuvat ja alkavat lällättää lisää juosten ympäri taloa.

(Ote tutkimuspäiväkirjasta)

Vilma Räsänen kumppaneineen (2013) käyttäen termejä vuorovaikutuksen *kasautuminen* ja *variseminen* kuvatessaan kouluretkellä tapahtuvaa vuorovaikutusta, jossa oppilaat ja opettaja kirjaimellisesti kasautuvat yhteen kohdistuen huomionsa samaan asiaan ja toisaalta hajaantuvat, jolloin vuorovaikutus varisee. Kasautumisen käsite kuvaa myös epäviereisten puuttumistilanteiden syntymistä, kun yhden tai useamman nuoren teot saivat ohjaajat reagoimaan nopeasti, mikä herätti muiden nuorten huomion. Vaikka muut olisivat olleet keskittyneinä omiin älypuhelimisiinsa, saattoivat he ohjaajien puuttumisen myötä kasautua tilanteen ympärille, jolloin tunnelma muuttui entistä levottomammaksi. Kasautumisen myötä tilanteessa ei ollut rauhallista ympäristöä, johon poistettu nuori olisi voitu palauttaa, jolloin vuorovaikutus ei päässyt varisemaan. Sanailusta ja puuttumisesta saattoi tulla kierre: kun yksi nuori palautettiin tilaan, vietiin jo seuraavaa pois, mikä taas provosoi muita. Kun puuttuminen on voimakasta ja nuorten omat vaikutusmahdollisuudet tilanteessa niukat, saattavat nuoret kokea ainoiksi mahdollisuuksikseen ottaa tilanteen hallinnan takaisin kapinoimalla koko säännöstöä vastaan (Honkatukia ym. 2004; Pösö 2004). Puuttuminen kääntyy silloin alkuperäistä tarkoitustaan vastaan.

Yhteensointuvuuden ja epäviereisyyden jatkumo

Erimielisyyksiä ja konflikteja yksilöiden välillä sattui tasaisesti, mutta keskustelun kautta epäviereisyydestä oli mahdollista palata yhteensointuvaan vuorovaikutukseen. Näemme, että retkikonteksti mahdollisti seuraavaksi kuvatun kaltaisten konfliktien purkamisen ilman, että purkamista katkaisi ohjaajien työvuorot, nuorten harrastukset tai muut arjen menot.

Lastenkodeissa sääntörikkomuksia ja konflikteja käydään läpi selvittelytilanteissa, joissa on paikalla ainakin yksi ohjaaja sekä tilanteissa osapuolina ollut nuori tai nuoret. Useimmiten tutkija seurasi ongelmatilanteiden selvittelyä etäältä, mutta toisella retkellä hän joutui osaksi yhtä selvittelyä. Tällöin käsiteltiin kahden nuoren häiritsevää läsnäoloa rantasaunalla, jossa tutkija saunoi yhden nuorista, Piritan, kanssa. He olivat ainoat naispuoliset retkelle osallistujat. Selvittelyssä käytiin ohjaajien johdolla läpi tilanteeseen päätyneen syyt ja seuraukset, ja nähdäksemme selvittely tapahtui yhteensointuvuuden kehystämänä kaikkia osapuolia kuunnellen. Haastatellessaan Piritaa tutkija palasi selvittelytilanteeseen ja kysyi hänen ja poikien väleistä saunaepisodin jälkeen. Virallisen käsittelyn jälkeen Pirita oli seurannut poikia tyhjiin keittiöön, ja vaatinut poikia antamaan selityksen käytökselleen.

[...]olin vähän vihainen kyl, mut mä olin vaan silleen, menin niitten luo, kysyin molemmilta, miksi te tulitte [saunalle], ne oli ihan paniikis, sit mä olin suuttunu sen päivän (...) ne tuli pyytää mult anteeks, mä olin vaan silleen, kyl te saatte [anteeksi], mut jos te teette oikeesti viel kerran niin, mä en tiedä mitä teille käy (...) kyl mä tunnen ne hyvin, ne oikeesti respekttaa [mua...] Kyl ne halua olla hyvis väleis mun kaa et, sinänsä me ollaan aika läheisiä.

(Nuoren haastattelu)

Saunaepisodeihin liittyvä esimerkki havainnollistaa yhteensointuvan ja epäviereisen vuorovaikutuksen jatkumoa. Poikien tuleminen rantasaunalle saunavuoron aikaan oli loukannut Piritaa, ja hän kertoi olevansa vihainen pojille. Hän halusi kuitenkin tuoda ilmi tunteensa ja selvittää asian heidän kanssaan. Pojat olivatkin ymmärtäneet tekonsa epämukavuuden ja pyysivät anteeksi käytöstään. Nuorten keskinäinen tilanteen selvittäminen noudatti yhteensointuvan vuorovaikutuksen kehyksiä, sillä pojat pyrkivät ymmärtämään Piritassa tilanteen herättämät tunteet, kun taas Pirita pystyi antamaan anteeksi ymmärtäessään poikien

olevan pahoillaan teostaan. Keskustelun kautta nuoret pystyivät palaamaan ”hyviin väleihin”.

Ohjaajien ja nuorten vuorovaikutus liukui myös yhteensointuvuuden ja epäviereisyyden välillä. Ajoittain molemminpuoliset väärinymmärrykset johtivat epäviereiseen kanssakäymiseen, mutta oleellista oli, että tilanteen selvittämisen ja avoimen dialogin kautta yhteensointuvaan vuorovaikutukseen oli mahdollista palata. Eräs väärinymmärrys muodostui, kun päivän ohjatusta ohjelmasta palattuamme muutama nuori alkoi lämmittämään itselleen nugetteja keittiössä. Paikalle tullut ohjaaja tulkitsi tilanteen niin, että nuoret olivat tekemässä iltaruokaa ainoastaan itselleen ja sivuuttivat näin kollektiivisen vastuun yhteisen ruokailun järjestämisestä tilanteessa, jossa kaikilla oli nälkä ja väsymys painoi päivän aktiviteetin jälkeen. Nuoret kuitenkin olivat ajatelleet syövänsä vain välipalaa ennen varsinaista ruokaa. Tilannetta luonnehti epäviereisyys: osapuolten risteävät näkemykset tapahtumista johtivat kireään vuorovaikutukseen, jossa ohjaajan valta ja auktoriteettiasema korostuivat toiminnan rajaamisessa. Nugettiepisodin aikana ohjaaja ja nuoret sanailivat keittiössä kireään sävyyn, kunnes tilanne katkesi tällä kertaa palohälytykseen. Hälytys osoittautui kaikeksi onneksi aiheettomaksi, mutta palohälyttimien laukeaminen sai kaikki keskeyttämään sen hetkiset toimensa ja siirtymään pihalle. Tilanteen rauhoittumisen jälkeen väärinymmärryksiä purettiin koko yhteisön kesken ruokapöydän ympärillä, ja yhteisen ruuan valmistukseen siirryttiin yhteisymmärryksessä.

Tulkitsemalla vuorovaikutustilanteita yhteensointuvan ja epäviereisen suhteen jatkumoilla, voidaan ymmärtää niiden herkittäisyys ja tilannesidonnaisuus. Kuten Scheff (1994; 1997) analysoi, suhteet rakentuvat pienissä hetkissä, joissa toisiaan kohtaavat mittaavat toistensa pyrkimyksiä. Ymmärrys toisen osapuolen motiiveista ei kuitenkaan välttämättä ole selvä, aivan kuten Scheff (2007) Meadin teoriaa kritisoidessaan toteaa. Etenkin lastenkotiin sijoitettujen nuorten kyky ymmärtää aikuisten motiiveja voi olla vaikeutunut, jolloin tehtävään koulutettujen ohjaajien vastuu vuorovaikutustilanteiden kannatteluista ja pyrkimyksestä yhteisymmärrykseen on erityisen suuri.

Johtopäätökset ja pohdinta: kohti osallisuutta tukevaa sijaishuoltoa?

Olemme tarkastelleet lastensuojelun laitoshoidon retkitoiminnan aikana tapahtuvaa vuorovaikutusta nuorten ja ohjaajien sekä vertaisten välillä. Analysoimme osallisuutta tukevia ja estäviä vuorovaikutustilanteita yhteensointuvan ja epäviereisen suhteen käsitteiden kautta. Jäsensimme osallisuuden toimintamahdollisuudeksi soveltaen Martha Nussbaumin määrittelemistä kymmenestä toimintamahdollisuudesta niitä, jotka kytkeytyvät sosiaalisiin liittymismahdollisuuksiin, arvostetuksi tulemisen tunteisiin sekä vaikutusmahdollisuuksiin. Thomas J. Scheffin teoriaan sosiaalisesta integraatiosta nojaten esitimme osallisuuden muotoutumisen olevan sidoksissa yksilöiden välisen vuorovaikutuksen laatuun. Kysyimme, millaista retkien aikainen vuorovaikutus on sekä miten ja millaisista elementeistä osallisuutta tukeva vuorovaikutus estyy tai rakentuu.

Tutkimusaineiston perusteella päättelimme ensiksikin, että retkien aikainen yhteensointuva vuorovaikutus mahdollistaa yhteenkuuluvuuden sekä arvostetuksi tulemisen kokemuksia niin nuorten ja aikuisten kuin vertaistenkin välisissä kohtaamisissa. Yhteensointuva vuorovaikutus kehysti konkreettisia yhteisiin asioihin osallistumisen ja vaikuttamisen paikkoja, esimerkiksi ruuanlaitto-tilanteita. Toiseksi päättelimme, että retkien aikainen vuorovaikutus on ajoittain jännitteistä ja konfliktierkkää. Toisen osapuolen kokemuksen sivuuttava, epäviereinen vuorovaikutus synnyttää kokemuksia ohipuhumisesta, mikä voi kasvattaa epäluottamusta ja väheksyntää osapuolten välille. Yhteensointuvuus ja epäviereisyys muodostivat jatkumon, jota pitkin vuorovaikutus liikkui kallis-tuen välillä yhteensointuvuuden ja välillä epäviereisyyden puolelle.

Esitämme, että yhteensointuvaan vuorovaikutukseen pohjautuvat osallisuuden kokemukset tukevat lastensuojelun toimenpiteiden kohteena olevien nuorten mahdollisuuksia tulevaisuudessa tavoitella ja saavuttaa haluamiaan tekemisiä ja toimintoja. Syntynyt osallisuuden kokemus ilmenee tällöin toimintamahdollisuutena (Sen 1993; Nussbaum 2011). Tutkimuksemme kontribuoi lastensuojelun kontekstissa osallisuudesta käytyyn keskusteluun syventämällä näkökulmaa vallankäytön jakautumisen analysoinnista suhteiden laadun tarkastelun tasolle. Ymmärrys osallisuudesta ihmisyydelle perustavanlaatui-

sia tunneperäisiä kokemuksia luovana, vuorovaikutuksessa rakentuvana tekijänä avaa uudenlaisia näkökulmia myös osallisuuden oikeudesta puhuvien lakitekstien tulkitsemiseen. YK:n lapsen oikeuksien komitea on nuorten oikeuksia tarkentavassa yleiskommentissaan todennut, että etenkin laitoksiin sijoitetut nuoret tarvitsevat tukea selvittääkseen koetusta haavoittuvuudesta ja epävarmuudesta, jota laitoshoido vaihtuvine ihmisuhteineen herkästi aiheuttaa (Yleiskommentti nro. 20, 2016, 53). Tämän artikkelin valossa oikeus osallisuuteen tarkoittaa kuulluksi tulemisen, omiin asioihin vaikuttamisen ja luottamuksellisten valitus- ja oikeussuojamekanismien saatavuuden lisäksi oikeutta turvallisiin, yhteensointuvuuden säveliä mukaileviin vuorovaikutussuhteisiin.

Lastenkotien arjessa ohjaajien työtä raamittavat velvoitteet ja työvuoron asettamat rajoitteet, mutta retkillä on mahdollista antaa nuorille tilaa kertoa ja tulla kuulluksi. Osallisuutta tukeva vuorovaikutus on keskeistä olemisen ja toimimisen nä-

kökulmasta, mutta myös lastensuojelun hoidollisten ja kasvatuksellisten orientaatioiden toteutumisen vuoksi (Ruch ym. 2010). Osallisuuden edistäminen on sijoitetun lapsen oikeus. Lastensuojelun toimenpiteiden kohteena olevilla nuorilla on usein kokemuksia mielipiteen sivuuttamisesta ja ohitetuksi tulemisesta (Pekkarinen 2017). Jotta kokemuksia olisi mahdollista korjata, tulisi vuorovaikutuksen laadun merkitys yhteenkuuluvuuden ja arvostetuksi tulemisen kokemusten sekä vaikutusmahdollisuuksien suhteen tunnistaa ja luoda edellytyksiä osallisuutta tukevalle vuorovaikutukselle. Jatkossa tutkimuksissa olisi syytä kiinnittää tarkemmin huomiota niihin tekijöihin, jotka luovat lapsille ja nuorille olemisen ja toimimisen mahdollisuuksia lastensuojelussa. Tämä voi toteutua vuorovaikutuksen laatua seuraamalla ja vuoropuhelua kuulemalla sekä kuuntelemalla erityisesti niitä ihmisiä, joiden lapsuutta ja nuoruutta instituutioiden, kuten lastensuojelun, rakenteet määrittävät.

Saapunut 2.9.2019
Hyväksytty 3.12.2019

KIRJALLISUUS

- Babic, Bernhard & Graf, Gunter & Castro, Oscar Gemes (2010) The Capability Approach as a framework for the evaluation of child and youth care. *European Journal of Social Work* 13 (3), 409–413.
- Cossar, Jeanette & Marian Brandon & Peter Jordan (2014) 'You've got to trust her and she's got to trust you': children's views on participation in the child protection system. *Child and Family Social Work* 21 (1), 103–112.
- Emond, Ruth (2003) Putting the Care into Residential Care. The Role of Young People. *Journal of Social Work* 3 (3), 321–337.
- Hedin, Lena & Höjer, Ingrid & Brunneberg, Elinor (2012) Jokes and routines make everyday life a good life – on 'doing family' for young people in foster care in Sweden. *European Journal of Social Work* 15 (5), 613–28.
- Heikkinen, Hannu L. T. (2007) Toimintatutkimuksen lähtökohdat. Teoksessa Hannu Heikkinen & Esa Roivio & Leena Syrjälä (toim.) Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. Helsinki: Kansanvalistusseura, 16–38.
- Honkatukia, Päivi & Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2004) Väkipalta koulukodista käsin. Teoksessa Markku Jahnukainen & Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) Nuoruus ja koulukoti. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, 151–88.
- Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2013) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 149–64.
- Hytönen, Kirsi-Maria & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Haikari, Janne & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna (2016) Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:22. Helsinki: Sosiaali ja terveysministeriö.
- Hästbacka, Noora (2018) Monialainen verkostotyö ja koulukiusaaminen – Tapaustutkimus Aseman Lapset ry:n K-0 –hankkeesta. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto.
- Isola, Anna-Maria & Kaartinen, Heidi & Leemann, Lars & Lääperi, Raija & Schneider, Taina & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2017) Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehyistä rakentamassa. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kivistö, Jaana (2006) "Missä mä muuten olisin?" Nuorten kokemukset lastensuojelusta ja muista viranomaispalveluista. Turun yliopisto.
- Kouvonen, Petra (2011) Lasten osallistuminen amma-

- tillisten perhekotien sääntelykäytäntönä. Teoksessa Mirja Satka, & Leena Alanen & Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (toim.) *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Tampere: Vastapaino, 205–42.
- Kouvonen, Petra (2013) Participatory Policies and Social Rights in Out-of-Home Placement Services. *Negotiated Agencies of Vulnerable Children*. Helsingin yliopisto.
- Križ, Katrin & Roundtree-Swain, Dakota (2017) “We are merchandise on a conveyer belt”: How young adults in the public child protection system perceive their participation in decisions about their care. *Children and Youth Services Review* 78, 32–40.
- Lapsen oikeuksien sopimus 1991/60. <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060#idp450334192> (luettu 21.8.2017)
- Lastensuojelulaki 2007/417 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#L4> (luettu 21.8.2017)
- Lunabba, Harry (2013) När vuxna möter pojkar i skolan – insyn, inflytande och sociala relationer. Helsingfors Universitet.
- Moisio, Jenni (2018) Kohtaamisia retkillä. Osallisuus ja yhteisöllisyys lastenkotien retkitöinnissä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto.
- Mäntyneva, Päivi & Hiilamo, Heikki (2018) Osallisuuden ja osattomuuden dynamiikka kuntoutuksessa työtoiminnassa. *Etnografinen tutkimus kolmella kuntoutuksen työtoiminnan kentällä*. Yhteiskuntapolitiikka 83 (1), 18–28.
- Nuorisotutkimus 1/2012. Osallisuus ja osallistuminen -teemanumero.
- Nussbaum, Martha (2011) *Creating Capabilities*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Pekkarinen, Elina (2017) ‘Mä oon ollut tässä asiakirja muitten joukossa’ – Koulukodeista aikuistuneiden kokemuksia lastensuojelusta. Teoksessa Sanna Aaltonen & Antti Kivijärvi (toim.) *Nuoret aikuiset hyvinvointipalvelujen käyttäjinä ja kohteina*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto, 173–198.
- Perustuslaki 1999/731. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P6> (luettu 21.8.2017)
- Punch, Samantha (2002) Research with children. The same or different from research with adults? *Childhood* 9 (3), 321–41.
- Pölkki, Pirjo & Vornanen, Riitta & Pursiainen, Merja & Riikonen, Marjo (2012) Children’s Participation in Child-protection Processes as Experienced by Foster Children and Social Workers. *Child Care in Practice* 18 (2), 107–25.
- Pösö, Tarja (2004) *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista*. Helsinki: Stakes.
- Ruch, Gillian & Turney, Danielle & Adrian, Ward (2010) *Relationship-Based Social Work: Getting to the Heart of Practice*. London: Jessica Kingsley Publisher.
- Räsänen, Vilma & Lipponen, Lasse & Hilppö, Jaakko & Rajala, Antti (2014) *Kasautuvaa ja varisevaa vuorovaikutusta: Tutkimus koulun linturekistä*. Kasvatus 44 (2), 138–149.
- Satka, Mirja & Alanen, Leena & Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (2011) *Johdatus lasten ja nuorten hallinnan kysymyksiin*. Teoksessa Mirja Satka & Leena Alanen & Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (toim.) *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Tampere: Vastapaino, 11–28
- Scheff, Thomas J. (1994) *Microsociology. Discourse, Emotion, and Social Structure*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Scheff, Thomas J. (1997) *Emotions, the Social Bond, and Human Reality: Part/Whole Analysis*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Scheff, Thomas J. (2007) A Concept of Social Integration. *Philosophical Psychology* 20 (5), 579–593.
- Sekol, Ivana & Farrington, David P. (2015) Psychological and background correlates of bullying in adolescent residential care. *Journal of Social Work* 16 (4), 429–52.
- Sen, Amartya (1993) *Capability and Well-Being*. In Martha Nussbaum & Amartya Sen (eds.) *The quality of life*. Oxford: Clarendon Press, 9–29.
- Stenvall, Elina (2018) Yhteiskunnallinen osallisuus ja toimijuus: Lasten osallistuminen, kansalaisuus ja poliittisuus arjen käytäntöinä. Tampereen yliopisto.
- Sotkanet Lastensuojelu (2019) <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/haku> (luettu 5.5.2019)
- Toivonen, Virve-Maria (2017) *Lapsen oikeudet ja oikeusturva: Lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa*. Helsingin yliopisto.
- Törrönen, Maritta (1999) *Lasten arki laitoksessa - Elämistä lastenkodissa ja sairaalassa*. Helsingin yliopisto.
- Yleiskommentti nro. 20 (2016) *Lapsen oikeuksien rätöntöönpanosta nuoruusiässä*. YK:n lapsen oikeuksien komitea CRC/C/GC/20. Suomenkielinen epävirallinen käännös. Jyväskylä: Lapsiasiavaltuutetun toimisto. http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRC_C_GC_20_julkaisu.pdf (luettu 8.12.2019).

ENGLISH SUMMARY

Jenni Lahtinen & Elina Pekkarinen: Harmonic and discordant encounters in child welfare. A study of inclusion and field trips for children's homes (Yhteensointuvia ja epävireisiä kohtaamisia lastensuojelussa. Tutkimus osallisuudesta ja lastenkotien retkistä)

Field trips for children's homes represent a special arena for interaction among the community members. This interaction can be either supportive of inclusion or counterproductive to inclusion, given the conditions on the field trip that differ from normal everyday life in children's homes. This paper examines interactions between adults, young people and peers living in children's homes on the continuum from harmony to discordance.

Inclusion is here seen as a capability that has the potential to create freedom and opportunities to pursue and achieve functionings that person has reason to value. The question we ask in this paper concerns the nature of interaction during field trips. How and through what kinds of elements is inclusive interaction made possible or prevented? The data comes from a

project in which the researcher attended the autumn field trips of two children's homes and interviewed young people (7) and adults (3).

The results show that interaction during the field trips was open and confidential, and potentially supportive of inclusion. Away from everyday routines, spending time together around the clock, young people and adults were able to interact with each other on a more equal footing. Our analysis also revealed tensions and potential sources of conflict in interaction during the field trips, effectively preventing or hampering inclusion. Discordant interaction that disregards the experiences of the other party engenders feelings of talking past each other, which may increase mistrust and disdain between the parties. On the continuum from harmony to discordance, interaction sometimes leaned more towards harmony and sometimes more towards discordance.

Keywords: child welfare, inclusion, field trips, interaction, capability approach.